

Zbigniew Wasąg

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Biuro Powiatowe w Biłgoraju

DZIAŁALNOŚĆ ROLNICZA NA OBSZARACH O NIEKORZYSTNYCH WARUNKACH GOSPODAROWANIA W POWIECIE BIŁGORAJSKIM

AGRICULTURAL ACTIVITY IN LESS FAVORED AREAS IN THE BIŁGORAJ DISTRICT

Słowa kluczowe: obszary nizinne, wsparcie finansowe, działalność rolnicza

Key words: lowland, financial support, agricultural activity

Synopsis. Przeanalizowano problem prowadzenia działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) we wschodniej Polsce na przykładzie powiatu biłgorajskiego. Od 2004 do 2008 roku działalność rolnicza na obszarach ONW wzrosła z 5444 (40,0% ogółu zarejestrowanych) gospodarstw do 6001 (40,2%). W 2008 r. w stosunku do roku poprzedniego w powiecie biłgorajskim odnotowano niewielki spadek liczby gospodarstw prowadzących działalność na ONW (z 6046 do 6001). W latach 2004-2008 pomoc finansowa z tytułu wspierania gospodarowania na ONW wynosiła rocznie ok. 5 mln zł (od 4,7 do 5,4 mln zł) i stanowiła od 14 do 17% w stosunku do płatności bezpośrednich i uzupełniających. Powierzchnia użytków rolnych (ONW), na których prowadzona była działalność rolnicza systematycznie wzrastała (z 26 509 do 30 194 ha). Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania cieszy się bardzo dużym zainteresowaniem rolników ze względu na łatwą dostępność i wysokość środków finansowych.

Wstęp

Znacznym utrudnieniem, które wymaga od rolników większego zaangażowania wiedzy, sił i środków niż w innych częściach Europy, są niekorzystne warunki naturalne do prowadzenia produkcji rolnej, takie jak duży udział gleb słabych i zakwaszonych, niewielkie opady oraz krótki okres wegetacyjny [PROW 2004]. Cechy te stanowią obiektywne bariery dla rozwoju sektora rolnego i obszarów wiejskich. Z uwagi na powyższe w Polsce duży udział powierzchni użytków rolnych (ponad 56%) stanowią obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania (tab. 1).

Warunki przyrodniczo-glebowe w Polsce są gorsze niż przeciętne warunki glebowe w UE. Wynika to z dużego wpływu kolejnych zlodowaceń na proces glebotwórczy, co w efekcie spowodowało pokrycie większości kraju glebami lekkimi, na piaszczystym przepuszczalnym podłożu, które mimo przeprowadzenia kosztownych zabiegów agrotechnicznych nie dają możliwości uprawy zarówno takiego zestawu roślin, jaki mogą uprawiać rolnicy w starej UE, jak też nie umożliwiają uzyskiwania porównywalnych plonów. Na taką sytuację wpływają również warunki klimatyczne (niższe temperatury, krótszy okres wegetacyjny i mniejsze opady).

W ramach delimitacji obszarów górskich i innych ONW wyróżniono: obszary górskie – gdzie produkcja rolna utrudniona jest ze względu na niekorzystne warunki klimatyczne i ukształtowanie terenu (zalicza się gminy i obręby ewidencyjne, w których ponad połowa UR znajduje się na wysokości powyżej 500 m n.p.m.); obszary nizinne – gdzie występują ograniczenia produktywności rolnictwa związane z niską jakością gleb, niekorzystnymi warunkami klimatycznymi, wodnymi, niesprzyjającą

Tabela 1. Udział obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania w stosunku do powierzchni użytków rolnych (UR) w Polsce

Typ obszaru	Powierzchnia UR	
	[tys. ha]	[%]
ONW Górskie	197,77	1,21
ONW Nizinne	8 541,38	52,31
ONW ze specyficznymi utrudnieniami	489,14	3,00
Razem ONW	9 228,29	56,52
Poza ONW	7 099,11	43,48
Cały kraj	16 327,40	100,00

Źródło: opracowanie własne.

rzeźbą terenu oraz wskaźnikami demograficznymi i znacznym udziałem ludności związanej z rolnictwem; obszary ze specyficznymi naturalnymi utrudnieniami – obejmują gminy i obręby ewidencyjne rejonów podgórskich (minimum 50% UR znajduje się powyżej 350 m n.p.m.). Gminy te charakteryzują się co najmniej dwiema z czterech cech: średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi poniżej 7,5 ha; gleby są zagrożone występowaniem erozji wodnej, udział gospodarstw rolnych, które zaprzestały produkcji rolnej, wynosi powyżej 25% wszystkich gospodarstw rolnych, udział trwałych użytków zielonych wynosi powyżej 40% w strukturze użytkowania gruntów.

Wsparcie finansowe gospodarstw rolnych, które znajdują się na terenach o trudnych warunkach klimatycznych, niekorzystnej konfiguracji terenu czy słabej jakości gleb, ma rekompensować rolnikom mniejsze zyski z tytułu niższych plonów przy relatywnie wyższych nakładach. Powinno stanowić zachętę do dalszego rolniczego użytkowania gruntów położonych na obszarach, gdzie warunki gospodarowania są niekorzystne. Uzyskanie dopłaty uwarunkowane było nie tylko położeniem gospodarstwa na terenach uznanych za ONW, ale też podjęciem przez wnioskodawcę zobowiązania do przestrzegania zasad zwykłej dobrej praktyki rolniczej – dobrej kultury rolnej w swoim gospodarstwie oraz pięcioletniego okresu prowadzenia działalności rolniczej na tym obszarze, za który otrzymał pierwszą płatność [PROW 2007]. Wyróżniono cztery typy ONW: górskie, obszary ze specyficznymi utrudnieniami oraz nizinne I i II strefa. Pomoc finansowa udzielana jest w

Tabela 2. Wysokość dopłat w ramach ONW

Typ ONW	Dopłata [zł/ha]
Nizinne I strefa	179
Nizinne II strefa	264
Obszary ze specyficznymi naturalnymi utrudnieniami	264
Górskie	320

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3. Degresywność dopłat wyrównawczych z tytułu ONW na poziomie gospodarstwa

Areał [ha]	Dopłata wyrównawcza ONW
1-50	100% za każdy ha
50,01-100	50% za kolejne 50 ha
100,01-300	25% za kolejne 200 ha
Ponad 300	brak płatności

Źródło: opracowanie własne.

postaci corocznych zryczałtowanych płatności (dopłat wyrównawczych), przyznanych do hektara UR położonych na ONW i pozostających w użytkowaniu rolniczym. Płatnością objęte mogą być grunty orne, sady, trwałe użytki zielone. Wysokość stawek dopłat do 1 ha była zróżnicowana w zależności od typu ONW i wynosiła od 179 zł w strefie nizinnej

do 320 zł na obszarach górskich (tab. 2). Warunkiem uzyskania pomocy jest m.in. prowadzenie na własny rachunek działalności rolniczej w gospodarstwie położonym w całości lub części w granicach ONW, o powierzchni min 1 ha UR [Ustawa 2007].

Ze względu na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich oraz konieczność przeciwdziałania nadmiernej kompensacji na poziomie gospodarstwa zastosowano degresywność płatności [PROW 2004]. W związku z tym płatność z tytułu ONW podlega zmniejszeniu, w zależności od wielkości gospodarstwa (tab. 3).

Material i metodyka badań

W pracy dokonano wstępnej oceny problemu działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania w południowo-wschodniej Polsce w pow. biłgorajskim. Wykorzystano dane statystyczne z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Badaniami objęto wnioski o przyznanie płatności do gruntów rolnych złożone przez rolników w latach 2004-2008. W celach porównawczych wyniki badań zestawiono do płatności bezpośrednich i uzupełniających oraz niektórych ogólnych danych z województwa lubelskiego i kraju.

Wyniki i dyskusja

Ogólna powierzchnia gruntów powiatu biłgorajskiego wynosi 167 779 ha [Strategia... 2008]. W strukturze użytkowania ziemi dominują grunty orne – 43%, pastwiska i łąki stanowią łącznie 12%, sady – 0,3%, nieużytki – 5,7%, pozostałą powierzchnię 39% zajmują lasy. Na terenie powiatu funkcjonuje 17 482 gospodarstw indywidualnych o średniej powierzchni użytków rolnych 5,3 ha. Natomiast maksymalna liczba zarejestrowanych w trybie przepisów o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie pomocy

[Ustawa 2003] wyniosła 14 927 (2008 r.) (tab. 4). Ponad połowę gospodarstw (60,06%) stanowią gospodarstwa bardzo małe o powierzchni 1-5 ha, gospodarstwa średnie 5-15 ha – 37,2%, reszta są to gospodarstwa powyżej 15 ha. W 2008 roku o płatności bezpośrednie wystąpiło tylko 11 227 gospodarstw, ponieważ część nie kwalifikuje się, gdyż nie utrzymuje gruntów w dobrej kulturze rolnej przy zachowaniu wymogów ochrony środowiska (zgodnie z normami) [Wasąg 2008]. Produkcja rolnicza w powiecie biłgorajskim ma charakter wielokierunkowy, mało wyspecjalizowany. Blisko 100% gospodarstw powiatu uprawia zboża, ponad 90% pszenicę i ziemniaki, ponad 80% gospodarstw hoduje trzodę chlewną i blisko 70% bydło [Strategia... 2008]. W globalnej produkcji rolniczej powiatu najwyższy jest udział produkcji roślinnej.

Na terenie pow. biłgorajskiego występują nizinne (I i II strefa) obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania (tab. 4). Od 2004 do 2008 roku działalność rolnicza na obszarach ONW wzrosła z 5444 (40,0% ogółu zarejestrowanych) gospodarstw do 6001 (40,2%) (tab. 4). W 2007 r. w stosunku do roku poprzedniego na tych obszarach odnotowano znaczący wzrost liczby gospodarstw (z 5366 do 6046). Spowodowane to mogło być większym zainteresowaniem rolnictwem ekologicznym [Wasąg 2008] oraz programami rolnośrodowiskowymi [Wasąg 2005], w których obowiązuje pięcioletni okres uczestnictwa. Według Szewrańskiego i in. [2008] jedynie zastosowanie wielu przedsięwzięć rolnośrodowiskowych jednocześnie w integracji z podnoszeniem świadomości ekologicznej może przynieść korzyści środowisku i lokalnej społeczności. Natomiast w tym okresie nastąpił spadek liczby gospodarstw ubiegających się o dopłaty bezpośrednie i uzupełniające (z 11 407 do 11 234) (tab. 4). W 2008 r. w stosunku do roku poprzedniego w pow. biłgorajskim i w kraju odnotowano niewielki spadek liczby gospodarstw prowadzących działalność na ONW (odpowiednio z 6046 do 6001 oraz z 756 338 do 755 658) [Biuletyn Informacyjny 2009]. Natomiast w woj. lubelskim nieznaczny wzrost (z 68 446 do 68 537). Spadek liczby gospodarstw rolnych prowadzących działalność na ONW może m.in. świadczyć o łączeniu się gospodarstw rolnych w wyniku przekazywania za renty strukturalne. Ogółem w kraju w 2004 r. rolnicy złożyli 628 762 wnioski o przyznanie płatności z tytułu ONW [Biuletyn Informacyjny 2007]. Natomiast w 2005 r. złożono ich 706 365, czyli o ponad 13% więcej. Zadeklarowana powierzchnia do dopłaty wyniosła 7 057 659 ha, a więc o około 10% więcej niż w roku poprzednim. W roku 2006 liczba złożonych wniosków była o blisko 2% wyższa niż w roku 2005. Powierzchnia deklarowana przez rolników do objęcia pomocą zwiększyła się też o 2% [Drożdżiel 2007].

W 2008 r. najwięcej gospodarstw prowadzących działalność na ONW odnotowano w gminach: Biłgoraj – 1345 i Potok Górny – 951. W badanym okresie 2004-2008 stwierdzono, że w niskotowarowych gminach [Strategia... 2008] (Aleksandrów, Biłgoraj, Józefów, Tereszpol) liczba złożonych wniosków o dopłaty do ONW nie ulegała znaczącym wahaniom. Utrzymywała się na podobnym, stabilnym poziomie i prawie pokrywała się z liczbą gospodarstw ubiegających się o dopłaty bezpośrednie i uzupełniające z tych gmin (tab. 4). W wyniku analizy stwierdzono, że liczba gospodarstw rolnych ubiegających się o płatność cukrową nie miała istotnego wpływu na prowadzenie działalności na ONW. W latach 2004-2008 pomoc finansowa z tytułu wspierania gospodarowania na ONW wynosiła rocznie ok. 5 mln zł (od 4,7 do 5,4 mln zł) i stanowiła od 14 do 17% w stosunku do płatności bezpośrednich i uzupełniających. Sawa [2008] w swoich badaniach stwierdził, że poziom dochodu i rozwój gospodarstwa, określony jako zrównoważony ekonomicznie, powinien być wysoki ze względu na wysokie ryzyko produkcji rolniczej. W badanym okresie w pow. biłgorajskim powierzchnia UR (ONW), na których prowadzona była działalności rolnicza systematycznie wzrastała (z 26 509 do 30 194 ha) (tab. 4). Może to świadczyć o powiększaniu obszarowym gospodarstw, ponieważ ich liczba utrzymywała się na zbliżonym poziomie, a nawet w niektórych latach malała.

Podsumowanie

Na podstawie analizy wyników badań stwierdzono, że wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania cieszy się bardzo dużym zainteresowaniem rolników ze względu na łatwą dostępność i wysokość środków finansowych. W obecnych uwarunkowaniach, pomimo braku opłacalności bardzo ważnym czynnikiem decydującym o prowadzeniu działalności rolniczej na ONW są zachęcające dopłaty wyrównawcze (powierzchniowe). Rekompensują one istniejące utrudnienia, przypuszczalnie mniejsze plony oraz wyższe koszty produkcji ponoszone w stosunku do gospodarstw położonych poza granicami. Przeciwdziałają wyludnianiu się obszarów wiejskich i zatraćaniu ich rolniczego charakteru. Prowadzenie działalno-

Tabela 4. Liczba złożonych wniosków w ramach płatności do gruntów rolnych z poszczególnych gmin pow. biłgorajskiego (lata 2004-2008)

Gmina	Liczba wniosków w latach															
	2004			2005			2006			2007			2008			
	OB ¹	ONW ²	OB ¹	ONW ²	OB ¹	ONW ²	PC ³	OB ¹	ONW ²	PC ³	OB ¹	ONW ²	PC ³	OB ¹	ONW ²	PC ³
Aleksandrów	478	476	474	472	492	492		528	528		526	465				
Biłgoraj	1 291	1 291	1 281	1 281	1 233	1 233		1 345	1 345	1	1 345	1 345	1			1
Biłgoraj – miasto	442		437		367			320			318					
Biszczka	686	686	674	674	667	667		634	634		644	644				
Frampol	962		954		950			955	240	8	955	147	8			
Goraj	674		668		683			666		8	665		8			
Józefów	765	765	766	766	761	761		724	724	2	734	724	2			
Księżpól	1 053		1 037		1 048		40	1 033	450	1	1 004	435	1			
Łukowa	724	724	718	718	709	709	20	703	703	8	696	696	8			
Obsza	788		782		801			785		4	785	55	4			
Potok Górny	983	979	979	979	980	980		939	939		951	951				
Tarnogród	952		945		953			921			921	63				
Tereszpol	523	523	518	518	524	524		483	483		476	476				
Turobin	1 239		1 221		1 239		363	1 198		401	1 207		401			401
Razem	11 560	5 444	11 454	5 408	11 407	5 366	454	11 234	6 046	433	11 227	6 001	433			
Ogółem gospodarstw*	13 268		13 974		14 129				14 431			14 927				
Kwota płatności [mln zł]	27,5	4,7	29,4	5,1	34,7	5,3	1,7	36,6	5,3	1,9	38,7	5,4	2			
Powierzchnia UR [ha]	61 443	26 509	64 444	28 985	64 035	29 474		65 875	29 603		65 690	30 194				
Woj. lubelskie		56 224		63 523		65 041			68 446			68 537				
Kraj		628 762		706 365		720 497			756 338			755 658				

OB1 – płatności bezpośrednie i uzupełniające do gruntów rolnych, ONW2 – pomoc finansowa z tytułu wspierania gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, PC3 – płatność cukrowa, * – liczba zarejestrowanych gospodarstw rolnych w pow. biłgorajskim w trybie przepisów o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz wniosków o przyznanie pomocy [Ustawa 2003]

ści na ONW powinno zapewnić ciągłość rolniczego użytkowania ziemi, utrzymanie żywotności obszarów wiejskich oraz zachowanie ich walorów krajobrazowych przez promowanie zrównoważonego sposobu uwzględniającego aspekty ochrony środowiska. Ponadto, wsparcie finansowe tych obszarów przypuszczalnie ma wpływ na zwiększenie konkurencyjności niewielkich gospodarstw rolnych (charakterystycznych dla polskiego rolnictwa).

W wyniku badań pięcioletniego okresu realizacji działania „Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania” stwierdzono zasadność jego wdrożenia. Dowodzi tego wysoka i w kolejnych latach nawet rosnąca liczba wniosków o pomoc. Oznacza to także, że w znacznej mierze osiągnięty został cel, jakim jest utrzymanie rolniczego użytkownika gruntów położonych na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania i zapobieganie wyludnianiu się tych terenów.

Literatura

- Biuletyn Informacyjny. 2007: *Liczby i fakty*. MRiRW, ARiMR, nr 9, s. 37.
 Biuletyn Informacyjny 2009: *Liczby i fakty*. MRiRW, ARiMR, nr 3-4, s. 38.
Drożdżel L. (red.) 2007: ARiMR – Trzy lata po akcesji. ARiMR, Warszawa, 53-56.
 PROW. 2004: Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006. MRiRW, Warszawa.
 PROW. 2007: Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. MRiRW, Warszawa.
Sawa J. 2008: Próba oceny zrównoważania procesów produkcji rolniczej. *Inżynieria Rolnicza*, 2(100), 257-262.
 Strategia rozwoju powiatu biłgorajskiego na lata 2007-2015. 2008: Zarząd Powiatu Biłgorajskiego, Biłgoraj, 66-74.
Szewrański Sz., Szabla K., Wawer R., Żmuda R. 2008: Ocena przedsięwzięć rolnośrodowiskowych w aspekcie ochrony gleb przed erozją wodną. *Zesz. Probl. Post. Nauk Roln.*, 526, 235-241.
 Ustawa o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności z dnia 18.12.2003 r. Dz.U. Nr 10, poz. 76 ze zm.
 Ustawa o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej z dnia 26 stycznia 2007. Dz. U. Nr 35 poz. 217.
Wasąg Z. 2005: Możliwości finansowania przedsięwzięć mających na celu ochronę gleb przed erozją. Instytut Agrofizyki Lublin, *Acta Agrophysica*, 115, 5(1), 193-200.
Wasąg Z. 2008: Produkcja żywności ekologicznej w powiecie biłgorajskim. Materiały III Międzynarodowej Konferencji Naukowej z cyklu „Mięso w przetwórstwie i żywieniu człowieka” nt.: „Tradycyjne i regionalne technologie i produkty w żywieniu człowieka”. Lublin, 25-26 września, 66-67.

Summary

The aim of the study was to analyse the issue of agricultural holdings operating in less favored areas (LFA) in Eastern Poland, based on the example of the Biłgoraj district. In the period 2004-2008, agricultural activity in the LFA areas increased from 5444 (40.0% of total registered holdings) to 6001 (40.2%). In 2008, as compared with the previous year, there was noted a slight fall in the number of holdings operating in LFA areas (from 6 046 to 6 001). In the years 2004-2008, financial subsidies on account of support for farming on LFA areas amounted to about 5 mln PLN (from 4.7 to 5.4 mln PLN) and constituted between 14 and 17% in relation to direct and supplementary payments. The area of LFA with agricultural activity is rising steadily (from 26 509 to 30 194 ha). Support for agricultural activity on LFA is very popular with farmers due to easy availability and the height of financial means.

Adres do korespondencji:

dr inż. Zbigniew Wasąg
 Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
 Biuro Powiatowe w Biłgoraju
 ul. Gen. Bora Komorowskiego 3
 23-400 Biłgoraj
 tel. (0 84) 688 07 27
 tel. kom. 505 627 760
 e-mail: zbigniew.wasag@doplaty.gov.pl